

CODES, CANONICAL-LEGAL INSTITUTIONS, AND COLLECTIVE MEMORY

Liliana Trofin

Assoc. Prof., PhD, "Dimitrie Cantemir" Christian University, Bucharest

Abstract :At the Crossroads of Medieval and Modern the man manifests his faith in close connection with the social environment in which he evolves. Living in a society that increasingly restricts his rights and freedoms in the name of group interests, he seeks to escape into a reality that allows him to be contemporary with God and saints, learning to penetrate the mysterious meaning of the hierophanies. For him the God is the source of all legitimate power, so any legal provision that does not take into account His will should not be respected or put into practice. He is aware the usefulness of the codes of laws, knowing that they contain essential moral duties which every person has to God and to his fellow men. And even if he disagrees with legally justified social inequalities have been protected by the legislator, the believer restrains his anarchic impulses animated by the fear of breaking the relationship with God. The society in which he lives and collective memory forces him to constantly will reminded some of certain events in his life, to remodel his thinking and conduct, showing him the limits of his freedom.

Keywords: codes, institutions, collective memory, society, tradition.

Situația politică a Țărilor Române după pacea de la Küciük-Kainargi¹, prefacerile socio-economice care impuneau reglementări juridice moderne și nevoia elitei timpului de a-și conserva statutul și privilegiile au stat la baza apariției faimosului cod de legi al lui Alexandru Ipsilanti, *Pravilniceasca condică* (1780)². Dovadă în acest sens e faptul că anterior promulgării codul a fost

---

¹Nicolae Ciachir, *Istoria relațiilor internaționale de la Pacea Westfalică (1648), până în contemporaneitate (1947)*, Editura Oscar Print, București, 1998, p. 72 și *passim*; Bogdan Murgescu, *Țările Române între Imperiul Otoman și Europa creștină*, Editura Polirom, Iași, 2016, *passim*; Laurențiu Stroe, *Problema orientală – concept, origini. Protagoniștii (1774-1812) și istoriografia problemei*, în *Carpica*, XXXIX, 2010, pp. 206-234, <http://www.cimec.ro/>, accesat online 12.04.2018.

²*Pravilniceasca condică 1780*, ediție critică, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1957, pp. 3-5 și *passim*. Reținem și precizarea făcută de domn în hrisovul de promulgare („*Drept aceia din începutul domniei mele, din multele griji, care pururea ne cuprindu, pârjelind vreme, cu neîncetate osteneli am strânsu Domniia mea...acum la al șaselea an al Domniei mele...am aşăzat noaoa alcătuită pravilă...*”), precizare care i-a determinat pe specialiști să admită că ea a fost făcută încă din anul 1775, dar a cunoscut modificări, forma finală a acesteia fiind cea din 1780 (*Ibidem*, p. 8). Titlul este „*Mic manual de legi despre buna orânduială și datorica fiecăreia din instanțele și din slujbele Principatului Valahiei, privitoare la cârmuire. Îndrumare a hotărârii pentru viitor a pricinilor, adunate acum ca model. Și dispoziția obiceiurilor locale, care sunt mai ales în uz, împreună cu dispozițiile basilicale. Pentru păstrarea întocmai a dreptului și pentru neasuprirea cu nici un chip a celor săraci. Alcătuit de prea evlaviosul, prea înțeleptul și prea mărețul Domn al întregii Ungrovlahii Domnul Domn Ioan Alexandru Ipsilanti Voevod. În al șaptelea an al domniei lui celei de Dumnezeu păzite, păstorind prea sfântul și prea învățatul Mitropolit, Domnul Domn Grigorie. Acum pentru întâia oară dat la lumină, în limba greacă și într-a țării. În tipografia prea sfintei Mitropolii a Ungrovlahiei, în anul mântuirii 1780, în luna Septemvrie*” – cf. *Bibliografia veche românească, 1508-1830*, tomul II. 1716-1808, de Ioan Bianu, Nerva Hodos, edițiunea Academiei Române, București, *Atelierele Socec & Company, soc. anonima*, 1910, p.247, <http://digitool.bibnat.ro:8881/R>, accesat online 12.04.2018.

supus dezbaterii sfatului țării, mitropolitului, episcopilor și marilor boierilor³. La o lectură mai atentă, remarcăm paralela uimitoare făcută de legiuitor între dreptatea pe care o împarte judecătorul în această viață și scutirea de pedeapsă a celui condamnat în cealaltă viață, paralela care scoate în relief mentalitatea creștină a timpului. În acest caz judecătorul lumesc este o replică la scară mai mică a Dreptului Judecător. El nu este decât un instrument al justiției sociale, având delegare de la Dumnezeu să facă dreptate. Condiția de bază e ca el să nu se uite la statutul social al părților și să nu ia mită, dar mai ales să nu ignore calitatea domnului de garant și apărător al legii: „Drept aceeaia câți s-au învrednicit aceștii dregători de judecatori, să cuvine a ști că pentru orice pricină vor judeca, cel ce să va osândi de către dânșii fără de dreptate sau cu dreptate, pentru orice fealiu de vină va fi, de o va obihni cu mulțămii și fără de căteală hotărârea judecării, nu mai rămâne a să osândi la judecata cea viitoare, pentru că această pământescă judecată iaste a însuș lui D(u)mnezeu judecată; dară vai de judecătorul acela ce va mitui la hotărârile judecăților pentru voe vegheată sau va strica dreptatea pentru luare de mită sau va trece cu vederea dreptatea pentru pizmă, căci înfricoșat cuvânt va auzi ca un strâmbu judecătoriu de către dreptul judecătoriu în zioa cea înfricoșată a nefățarnicii judecări cei viitoare; și nu numai acolo, ci și aici unul ca acesta aflându-se de Domnia mea cu orce mijlocu, viclenind la hotărârile judecăților, să știe că nici într-un chip nu va putea scăpa de grea pedeapsa a Domnii mele”⁴. Iar în alt loc legiuitorul spune că judecătorii nedrepti vor fi pedepsiți: „ca unii ce s-au temut mai vârtos de acel obraz tare decât de D(u)mnezeu, de pravili și de domn”⁵. Ei trebuie să fie un model, „să aibă mâinile curate către D(u)mnezeu și către pravili, adecă să fie cu frica lui D(u)mnezeu drepti și să nu ia mituri”⁶. Dacă aveau îndoieli legate de aplicarea legii, puteau să ceară domnului sfatul⁷.

Existau derogări privitoare la chemarea în judecată a fețelor bisericesti și a celor care respectau tradiția religioasă. Astfel, preoții „să nu se cheme la judecată în vreme ce slujăsc sf(â)nta liturghie (...); cel ce face pogribanie vreunei rude a lui sau pomeniri, nici cel ce merge după vreun mort, nici pe cel ce iaste jălit de moartea vreunui din casa lui, până nu vor trece noao zile ale jălii morții (...)”⁸.

Judecătorii locali nu aveau voie să judece pricinile mari, care erau apanajul domniei, printre acestea numărându-se furtul de lucruri sfinte⁹.

Demn de reținut e și faptul că slujitorii Bisericii aveau drept de semnătură doar pentru anumite categorii de documente: „Foile de zestre, diețile, zapisele i cărțile de așzământ ce să întâmplă de să fac județ, să se scrie de către logofețel, însă diețele și foile de zestre să se iscălească și de către protopopi, sau, unde nu să va afla aproape protopop, pentru mai lesnire să se iscălească de către egumenii mânăstirilor celor mari; să se iscălească și de către ispravnicii i judecător i logofețel (...)”¹⁰. De altfel, problema zestreii femeii revine constant în atenția legiuitorului: „Cele nemișcătoare lucruri ale muerii, asemenea și ceale de sineși mișcătoare, adică țigani și vite, să nu să prețuiască, ci numai ceale mișcătoare cum scule, haine, lucruri de argint și de aur i arămuri și altele asemenea să se

---

³Pravilniceasca condică, ed. cit., p. 44 (v. hrisovul de promulgare).

⁴Ibidem, pp. 44-46 și passim; În grădina Raiului omul a primit și prima lege de la Creatorul său, care a avut grijă să-l avertizeze că „încălcarea poruncii este însoțită de pedeapsă și această pedeapsă este moartea – care este prima și cea mai aspră sancțiune” - cf. Igor Ciobanu, Ana Negruță, *Evoluția pedepselor ca sancțiuni de drept penal*, în Revista Națională de Drept, nr. 7/2015, pp. 14-17 (în special p. 15), https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/42180, accesat online 18.04.2018; vezi și *Îndreptarea legii. 1652, glava pervaia*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1962, p. 73.

⁵Ibidem, cap. V, 6.p. 60 (Pentru judecatori).

⁶Ibidem, V, 7.

⁷Ibidem, V, 10, p. 62.

⁸Ibidem, XII, 1, p. 72 (Pentru cei ce se cheamă la judecată de sunt datori a veni sau nu).

⁹Ibidem, XIV, 3, pp. 76-78 (Judecătorii după la județe).

¹⁰Ibidem, XV, 6, pp. 78-80.

prețuiască ori înaintea nunți, ori în urma nunți cu patruzeci de zile, sau cel mult șazeci. Și foile de zestre, într-acestași chip prețuite, să se treacă în condice, care condici să se păzească pe la mănăstirile ceale mari, în orice eparhie să va face nunta, ca să nu să întâmple vreodinioară prigoniri, și jurământuri pentru răpunerea foilor de zestre”¹¹. Și continuă: „După ce să va prețui zestrea într-acestași chip, și o va primi ginerile, să iscălească însuși foaia de zestre adecă cum că s-au mulțumit pe acea zestre și să nu ceară alte lucruri de mai mare preț. Să fie întărită foaia de zestre și de către arhiereu, sau de către episcopi din partea locului ori iscălită de marturi vrednici de credință spre dovadă mai bună, ca oricând să va întâmpla trebuință de dovadă, să nu fie siliți la jurământ, nefiind marturi iscăliți; și așa în urmă să fie dator atât el cât și moștenitori lui de a întoarce acea zestre deplin fără de nici o lipsă, adică întocmai după acea prețuire (...)”¹².

În aceeași ordine de idei, mai spunem că implicarea eclesiastică în cazurile de reglementare a zestrei are o tradiție veche în spate. Există mitropoliti care dau indicații privitoare la alcătuirea foii dotale și a testamentului. Semnalăm în acest sens *Capetele de poruncă* ale lui Antim Ivioreanul din 1714, reeditate în 1775 de mitropolitul Grigore în timpul domniei lui Alexandru Ipsilanti¹³.

În genere, Biserica se ocupa de judecarea proceselor cu teme canonice („familia”, „logodna”, „desfaceri de logodne”, „căsătoria”, „căsătorii ilegale”, „despărțenia”, „preacurvia”, „calculul gradelor de rudenie”, „amestecarea de sânge”, „jurământul”, „sperjurul”, „răpirea fetelor”, „purtarea necanonică ca arhiereu, ca preot, sau ca monah” etc) sau de cazurile „în care pricinile priveau mănăstiri și clerici”¹⁴. Uneori, clerul era mijlocitor între instanțele civile și părțile aflate în litigiu atunci când împrejurările o cereau¹⁵. Ștefan Berechet susține că ierarhii mai puteau să judece „prin delegație domnească orice fel de proces civil, penal sau comercial”¹⁶. Același autor arată că odată cu trecerea timpului „această largă competență s-a restrâns, rămânând în ramele strict canonice ale instanței numită dicasterie”¹⁷. Și nu trece mai departe, fără să amintească de locul ocupat de mitropolit în divanul de judecată, loc indicat de cărțile de judecată¹⁸. La acestea adaugă și mărturia lui Dimitrie Cantemir privitoare la faptul că înaltul ierarh citește „Pravila” și dă lămuriri domnului și boierilor-judecători¹⁹. Amintim în acest context și „cărțile de blestem”, care erau utilizate în procesele de hotărnicieși de divorț judecate în divanul țării, unde erau prezenți atât reprezentanți ai autorității laice cât și ai celei eclesiastice²⁰. Cărțile de blestem sau de afurisanie erau acte cerute de judecători sau pe partea aflată în

¹¹ *Ibidem*, XIX, 1, pp. 92-94 (*Pentru zestre*).

¹² *Ibidem*, XIX, 2, p. 94.

¹³ Ștefan Berechet, *Dreptul vechilor noștri ierarhi la judecarea mirenilor*, Tipografia cărților bisericești, 1938, p. 7, <http://digitool.dc.bmms.ro:8881/>, accesat online 12.04.2018.

¹⁴ *Ibidem*; Valentin Al. Georgescu, *Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul secolului XVIII-lea*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, pp. 72-76, 118-120 și *passim*; Laura-Eveline Bădescu, *Cutumă și cenzură în îndreptările legislative ale secolului al XVIII-lea. Cărțile de blestem*, nota 14, <http://www.cultura.postdoc.acad.ro/cursanti/laura-eveline%20badescu.pdf>, accesat online 12.04.2018; Ștefan Berechet, *op. cit. loc. cit.* Legiuirile românești recunoșteau logodna ca pe o etapă premergătoare căsătoriei, care era „un act civil patronat de biserică”, conferind putere de lege unor practici statornice de tradiție - *Legiuirea Caragea*, partea a III-a, cap. 15, art. 1-4, ediție critică, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1955, p. 72; *Codul Calimach*, art. 64-70, 83-84, ediție critică, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958, pp. 91, 95; Ștefan Lemmy, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, Editura Polirom, Iași, 2017, *passim*.

¹⁵ Ștefan Berechet, *op. cit.*, p. 15.

¹⁶ *Ibidem*, p. 7.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 8, nota 2.

¹⁹ *Ibidem*, nota 3.

²⁰ Un caz aparte l-a reprezentat în Țara Românească procesul unei boieroaiace acuzată de soțul ei de infidelitate. Nemulțumită de verdictul dat de fostul domn (zestrea i-a fost reținută de soțul ei, spătarul Vasile), ea profită de schimbarea

litigiu, fiind iscălite „de ierarhul care le eliberează”²¹. Acestea nu se eliberau oricum, astfel că cei aflați în litigiu erau trimiși la duhovnicul episcopiei sau mitropoliei pentru a fi avertizați de consecințele la care sunt expuși cei care le cer pe nedrept. De altfel, textul se încheie cu un blestem groaznic pentru cei care ascund adevărul, în timp ce binecuvântarea era dată celor cu frică de Dumnezeu²².

Deși nu avem dovezi legate de faptul că fanarioții s-au folosit de această practică pentru a întări în arealul românesc „autoritatea bisericii ecumenice de la Constantinopol și a orientului grecesc”²³, documentele vremii sugerează că avem de-a face cu o constantă în caz de litigii²⁴. Mai mult, cărțile de blestem din secolul XIX au și număr de ieșire din cancelaria episcopală sau mitropolitană, „obiceiul inexistent în veacurile trecute”²⁵.

Dincolo de controverse, remarcăm dreptul mitropolitului și al episcopilor de a-i judeca pe clerici și pe mireni, având în plus și competențe de natură notarială, autentificând și întărind acte juridice. *Pravilniceasca condică* stipulează ca toate „vânzările și cumpărătorile de lucruri nemișcătoare și cercetările ce să orânduiesc pentru unile ca acestea și trecerea zapiselor și altor asemenea cărți în condici și întăriturile să se facă aici la scaunul domnesc, iar ceale de la județele ot prez Olt pentru mai multă lesnire, câți vor vrea, să se facă la Craiova; și câți vor cere și carte domnească, să li se dea după cercetările ce se vor face. A să trece zapisele în condici (...). Iar condicile acestea să fie deosebite și supt păstrare pururea la mitropolie și la episcopii, cu pecetea și iscălitura mitropolitului sau a episcopilor, ca să mai rămâie bănuiala de schimbare de acelea cărți și de viclșeșug. De la unile ca acestea să nu săceară de către nimini bani mulți sau puțini, sau zeciuală, ci numai oareșce puțin pentru osteneala logofețelului ce trece în condice acest fel de cărți sau zapise”²⁶. Iar la titlul „Pentru diată” legiuitorul precizează următoarele: „Deci prea sfinția sa să cauți să dai poruncă tuturor preoților din orașul domnii mele, Bucureștii, de la mânăstiri, du prin mahalale și duhovnicilor celor orânduiești, ca de acum înainte, (la) cei ce vor muri cu diată, să aibă a urma întocmai dupe ponturile hrisoavelor domnești și acele dieți să le aducă la prea sfinția ta ca să le cercetezi și fiindu întocmai dupe ponturi, să o iscălești, iar care nu va fi dupe ponturi să le îndreptezi și lada milostenii să nu se păgubească și îndată să dai în știre și dumnealor nazârilor epitropii obștii. Iar cei ce vor muri fără de diată, de vor fi cu clironom sau fără clironom, numai decât să orânduiești prea sfinția ta un vechil despre partea mitropolii și dumnealor boierii nazâri un epitrop al cutii, dinpreună cu starostea za neguțători și cu doi trei din cupeți, ca să să facă catagrafie de toate lucrurile

---

acestui, cerându-i noului domn, Matei Basarab, să-i facă dreptate. Cererea i-a fost admisă, astfel că la 6 ian. 1633 domnul cercetează pricina <<după sfânta pravilă>> în cadrul unui sobor „la care participau mitropolitul, episcopii și egumenii, precum și toți boierii și toată țara”. După o minuțioasă analiză, el ajunge la concluzia că Maria a fost acuzată pe nedrept și îi acordă acesteia în adunare dreptul să-și pledeze cauza și să recurgă la jurământul a „12 cojurătoare”. De notat că reclamanta avea asupra sa „cărți de blestem patriarhicești”. Specialiștii susțin că avem de-a face cu „un caz unic de cojurători femei, în care s-a pornit desigur de la ideea că numai femeile puteau fi la curent cu viața intimă a unei alte femei”. Influențele bizantine sunt evidente. „Practica de a se ține astfel de adunări, la ieșirea din biserică, într-o mare sărbătoare (și îndeosebi la Bobotează), adesea în condiții spectaculare provocate de reclamanți, se regăsește și la Bizanț” - vezi Val. Al. Georgescu, ș.a., *Judecata domnească*, p. 99; cf. Laura-Eveline Bădescu, *op. cit. loc. cit.*, nota 12. În caz de hotărnicii se impunea prezența clerului care asistase la depunerea *jurământului* („cu brazda în cap”, „cu traista cu pământ la spinare”, „cu carte de blestem ținută în dreptul inimii, pe cap, în sân și pusă pe semnul de hotar”, „cu mâna pe lacătul bisericii”, cu stingerea făcliilor „în mâna celor ce le țineau, în apă, sau în capul acestora”). Pentru detalii vezi Ștefan Berechet, *op. cit.*, p. 18.

²¹ Ștefan Berechet, *op. cit.*, p. 20.

²² *Ibidem*.

²³ Laura-Eveline Bădescu, *op. cit. loc. cit.*

²⁴ *Ibidem*. Cărțile de blestem sunt menționate și de *Legiuirea Caragea*, partea a VI-a, cap. 2, art. 54-55, p. 174; cf. Ștefan Berechet, *op. cit.*, p. 21.

²⁵ Ștefan Berechet, *op. cit.*, p. 20.

²⁶ *Pravilniceasca condică*, XXXII, 12, p. 136 (*Pentru protimisii*).

mortului, mișcătoare și nemișcătoare; la care catagrafie și să fi rudele mortului, de va avea, iar de nu va avea, să fie vecinii și mahalagii față și acea catagrafie să să arate la domnia mea cu anaforoa preasfinții tale și a dumneavoastră boieri nazâri”²⁷. Iscălitura mitropolitului mai este necesară și în cazuri de moștenire: „Epitropii, ori însuși muma ori alții de casa copiilor săraci vor fi sau și streini, îndată ce vor primi epitropiia, să aibă datorie a face doao catastife curate de toată averea moștenirii acelor nevârstneci, dintre care unul să se iscălească de epitropul, căruia i să încredințeze epitropiia, și să se dea a fi supt păstrare ori la mitropolie ori la episcopii ori la una din mănăstirile ceale mari, ca la vremea vârștii copiilor să-l aibă ca o povață acel catastih a-ș cere moștenirea lor; iar celălalt catastih, (de va fi muma epitropapă), să se adevereze cu iscălitura mitropolitului și a rudelor mortului, iar de va fi strein epitrop sau măcar și dintre rudele ceale mai departe, atunci să se iscălească și de către epitropii de obște și să să dea în mâna celuia ce primește epitropiia. Acestea ce să poruncesc și în hrisovu nostru ce iaste făcut pentru epitropie, fiind cu foarte orânduială bună, să se păzească neschimbat”²⁸. În caz de mare nevoie, epitropul putea să vândă cu știrea mitropolitului și „din ceale mișcătoare lucruri, mai vârtos din cele ce vor fi supuse stricăciunii, ca să nu să îngreuneze copii săraci cu dobânda datoriilor (...)”²⁹.

Preoții sunt la rândul lor implicați într-un fel sau altul în litigii³⁰. Le amintim pe cele legate de „împrumutări”. În acest caz legiuitorul precizează următoarele: „(...) iară datul și luatul ce să întâmplă între țărani cei proști, să se facă supt mărturiia preotului enorii i a pârcălabului sau celor mai bătrâni ai satului, a căroră mărturie are datorie judecătoria să o cerceteze, pentru ca să nu facă și la aceasta catahrisis, adecă rea urmare”³¹. Alături de diaconi îi vedem „datori a primi jurământ la tăgăduirile ce se fac asupra pârilor ce să pornesc împotriva lor, de vreme ce pravilele nu deosibesc pe unii ca aceștea asupra pârilor, și hotărându-să jurământul de către judecător după pravili, mitropolitul are să-l săvârșască cu mijlocirea cea mai cuviincioasă, după cum i să va părea, asemenea și epitropii la episcopii”³². În caz de vânzări sau cumpărări este necesar ca zapisele să fie trecute în condici, care să fie păstrate „pururea la mitropolie și la episcopii, cu pecetea și iscălitura mitropolitului sau a episcopilor, ca să nu mai rămâie bănuială de schimbare de acelea cărți și de viclesug (...)”³³.

Schimbând registrul, aducem în discuție doar unul impedimentele privitoare la căsătorie, respectiv *robia*³⁴. De notat că ea este o instituție veche în spațiul românesc, iar documentele dovedesc acest lucru. Fără să intrăm în detalii, consemnăm în treacăt acțiunea lui Alexandru Ipsilanti în favoarea răscumpărării robilor munteni luați de turci în raidurile lor și duși în colțurile îndepărtate ale imperiului în timpul războiului cu rușii din 1768-1774³⁵. Este un gest care scoate în relief generozitatea și omenia

²⁷ *Ibidem*, pp. 203-204 (vezi Anexa 1 B: Hrisoave și cărți domnești modificatoare; cap. „Pentru diată”, 25, 3).

²⁸ *Ibidem*, XXIII, 2, pp. 108, 110 (Pentru epitropie).

²⁹ *Ibidem*, XXIII, 2, p. 110.

³⁰ Valentin Al. Georgescu, *Bizanțul...*, p. 75: „Biserica, avea mari interese în aplicarea regimului bizantin al moștenirii, mai individualist și mai privatizat decât acela al obiceiului, al comunităților sătești și al neamurilor de sânge care se trăgeau dintr-un „moș” sau „bătrân”, real sau legendar). Acest sistem bizantin ușura dania pioasă individuală în favoarea bisericii, sustrăgând-o controlului exercitat de rude și chiar de neam, în sens larg”.

³¹ *Pravilniceasca condică*, XXIV, 3, p. 112.

³² *Ibidem*, XXIX, 4, pp. 126, 128 (Pentru jurământ).

³³ *Ibidem*, XXXII, 12, p. 136 (Pentru protimis).

³⁴ Viorel Achim, *The Roma in Romanian History*, Central European University Press, 2004, pp. 34-42; Andrei Oișteanu, *Sexualitate și societate. Istorie, religie și literatură*, Editura Polirom, Iași, 2016, *passim*. Ierarhii bisericii judecau și procese privitoare la stăpânirea și împărțirea țiganilor – cf. Ștefan Berechet, *op. cit.*, pp.12-13.

³⁵ Constantin Giurescu, *Istoria românilor*, III, partea a doua, *De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul epocii fanariote (1601-1821)*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1946, p. 730 și *passim*, <http://digi.ub.ro/881/R>, accesat online 12.04.2018.

de care a dat dovadă domnul, care nu rămâne indiferent la durerea supușilor și la încălcarea prevederilor vechilor *capitulații* de către Poartă³⁶.

În *Pravilniceasca condică* este menționată *căsătoria robilor*, subiect delicat analizat cu grijă de legiuitor, conștient fiind de faptul că însași existența ei generează, menține și întreține animozități și ostilități permanente între majoritate și minoritate. Din acest motiv, ea a suscitât atenția domniei și în secolul trecut. Știm din dispozițiile vechii pravile muntene, *Îndreptarea legii*, că autoritatea stăpânului se extinde și asupra vieții personale a robului său, deoarece el are dreptul de a aproba încheierea căsătoriei acestuia și chiar relațiile sale intime: „*Roaba sau slujnica carea se va da ea adinseas bărbatului, curveaște, poate-seîmpreuna cu știrea stăpânului-său, iară cealea ce să fac fără de știrea oblăduitorilor lor nu-s adevărate*”³⁷. Dacă nu se supune și se căsătorește fără voia stăpânului, robul intră sub incidența legii: „*Feciorul și robul, de săva însura fără știrea stăpânului-său, nu e să nu fie fără de vină*”³⁸. Formulată altfel, cuplul de robi are nevoie de atât de binecuvântarea Bisericii cât și de cea a stăpânului³⁹.

În timpul lui Alexandru Ipsilanti se menține acordul stăpânului cu privire la căsătorie, iar preoții nu aveau voie să facă altfel: „*Cine va cununa țigan sau țigancă streină fără de știrea stăpânului-său, fiind stăpânul știut și aflându-să tot într-acel oraș, să se păgubească într-acestaș chip, adică să piarză pe țigan sau pe țiganca ce au cununat cu acel strein țigan sau țigancă, și să-l câștige stăpânul acela ce nu s-au întrebat*”⁴⁰. Pentru evitarea declanșării unui conflict între stăpânii robilor care s-au cununat fără acceptul acestora legiuitorul prevede ca „*de acum înainte preoții pururea să fie cu luare aminte, ca în vreme ce iaste să se cunune soție țigănească, carii sunt supt stăpânire la doi stăpâni, până nu vor lua adevăriniță în scris de la amândoi stăpânii aceia, dând voe a se cununa, să nu-i cunune; iar de la îndrăzni vreun preot a o face, să se pedepsească bisericeste*”⁴¹. Cu alte cuvinte, legiuitorul recunoaște bisericii dreptul de a-i sancționa pe preoții care nu respectau canoanele.

De brațul lung al legii nu scăpau nici boierii și nici igumenii care țineau pe proprietățile lor țigani străini sau vreo țigancă, producând în acest fel pagube stăpânului robilor fugari. Doar plata despăgubirilor reasezau lucrurile în ordinea lor firească⁴². Cei care acceptau astfel de cununii în cunoștință de cauză trebuiau să dea păgubitului un rob la schimb⁴³. Interesant este că pedeapsa nu-i viza și pe urmașii acestora, „*căci destulă iaste la stăpân răsplătirea schimbului și aflarea celui pierdut, fiindcă uniori și de iuțimea și cruzimea stăpânului fug țiganii, și pentru ca să se desprinză a fi mai*

³⁶ Mihai Maxim, *Țările române și Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în Evul Mediu*, Editura Enciclopedică, București, 1993, *passim*.

³⁷ *Canoanele Sfântului și a marelui Vasile, glava 40 și glava 363, zac.13*, în *Îndreptarea legii. 1652*, p. 342, 540; cf. Florina Manuela Constantin, *Robia în pravilele românești secolului al XVII-lea. Îndreptarea Legii (1652)*, în „*Revista istorică*”, tom XX, 2009, nr. 1–2, pp. 73–99 (în special p. 78, nota 30), http://www.iini-minoriti.es.ro/resurse/Constantin-Florina-Manuela_Robia_2009.pdf, accesat online 12.04.2018. *Legiuirea Caragea*, partea a I-a, cap. 7, art. 1-10, pp. 10-11.

³⁸ *Îndreptarea legii. 1652*, glava 42, p. 540; cf. Florina Manuela Constantin, *op. cit.*, p. 78, nota 32.

³⁹ Florina Manuela Constantin, *op. cit.*, p. 78.

⁴⁰ *Pravilniceasca condică*, cap. XXXVI, 1, p. 144 (*Pentru țigani*); *Codul Calimach*, art. 162-163, ediție critică, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958, p. 119.

⁴¹ *Pravilniceasca condică*, cap. XXXVI, 2; *Codul Calimach*, art. 165-167, pp. 119-120.

⁴² *Pravilniceasca condică*, pp. 144, 146.

⁴³ *Ibidem*, cap. XXXVI, 5, p. 146; vezi și *Codul Calimach*, art. 159, ed. cit., p. 117: „*Dacă un preot au cutezat prin știință să cunune pe un om slobod cu o roabă sau o femeie slobodă cu un rob, să plătească stăpânului prețul roabei sau al robului; iar de au cununat cu știrea stăpânului, nu este îndatorit a plăti nimic și robul acela sau roaba să rămâie slobozi și cununia lor nedezlegată*”.

*obecnuitori stăpânii, să sufere și oareșcare pagubă*⁴⁴. De o adevărată de la vel armaș pentru cununie aveau nevoie și țiganii streini „*carii să numără pe sineși cu cei domnești*”⁴⁵.

Căsătoria robilor cu persoane libere era interzisă, iar vinovații erau sancționați după caz: „*Orice țigan va îndrăzni de acum înainte să se cunune cu muere slobodă, adică nu țigancă, să se despartă negreșit și să se pedepsească foarte greu; și copiii ce se vor face cu dânsa, să fie slobози. Și de să va dovedi că stăpânul țiganului au dat voe să se cunune, știind-o că nu iaste țigancă, să-ș piarză țiganul, spre a sa pedeapsă, care țigan să se facă domnesc; și preotul ce-i va cununa, să se pedepsească foarte greu de către biserică*”⁴⁶. Această interdicție ține cont de legislația imperială romană și bizantină care admitea existența unor impedimente de natură socială. Or sclavia a fost de-a lungul timpului „un impediment absolut la încheierea căsătoriei, iar pierderea libertății de către o persoană căsătorită a avut drept consecință încetarea ipso iure a căsătoriei”⁴⁷. Reținem că interdicția nu a existat în Țările române până la jumătatea secolului XVIII, însă dreptul cutumiar nu admitea acest lucru, sancționând aspru persoanele libere care se căsătoreau cu un rob cu pierderea libertății personale. Din această cauză, căsătoriile de acest fel erau foarte rare⁴⁸. Teodor Sâmbrian susține că de abia în a doua jumătate a acestui secol hrisoavele domnești interzic „căsătoria între liberi și robi”⁴⁹. Menționează o anafora „întărită prin hrisovul din 25 ianuarie 1766 al lui Ion Grigore Ghica, domnul Moldovei”, unde la punctul 8 prevede că „nici de cum moldovan țigancă (...) să nu ia nici țiganul (...) moldovancă, și la o pricină ca aceasta s-au socotit atât preoții eparhiei mitropoliei, cât și a eparhiilor episcopilor să nu aibă voe ca aceea ca să cunune pre unii ca aceștia”⁵⁰. Preoții care încălcau porunca arhierescă erau caterisiți și deveneau birnici la visteria domnească⁵¹.

Căsătoriile încheiate de preoți în necunoștință de cauză se desfăceau chiar dacă au trecut ani de zile și existau la mijloc copii⁵². Mai târziu acest impediment apare în *Legiuirea Caragea* („Să nu se căsătorească: slobози cu robi”) ⁵³ și *Codul Calimach* („Între oameni slobози și robi nu se poate alcătui însoțire legiuită”) ⁵⁴. Chiar dacă o persoană era dezrobită aceasta nu putea să contracteze o căsătorie cu o persoană din familia fostului stăpân („nu poate lua pre fiică sau pre nepoată, ori vreo altă femeie din familia patronului (adecă a fostului stăpân ce l-au slobozit”) sau cu o persoană de rang înalt („pe fiica vreunei persoane cinstite cu căftan sau din neam boeresc”) ⁵⁵. Analizând statutul persoanelor dezrobite, Teodor Sâmbrian atrage atenția asupra faptului că acesta „a constituit un impediment la căsătorie în vechiul drept românesc în împrejurări asemănătoare cu cele stabilite în dreptul roman”⁵⁶. Nu ar trebui însă să uităm că obiceiul este izvor nu numai **în dreptul romano-bizantin ci și în tradiția patristico-canonică a Bisericii. Or noi știm că respectarea tradiției (pusă în deplin acord cu adevărul divin)**

⁴⁴ *Pravilniceasca condică*, cap. XXXVI, 5, p. 146.

⁴⁵ *Ibidem*, cap. XXXVI, 6.

⁴⁶ *Ibidem*, cap. XXXVI, 7, p. 148.

⁴⁷ Teodor Sâmbrian, *Receptarea îndreptul român a normelordedrept roman referitoarela condițiiledefondale căsătoriei*, în *Revista de Științe Juridice*, nr. 3, 2006, pp. 5-23 (în special p. 21), <http://drept.ucv.ro/RSJ/arhiva.html#nr-3-2006>, accesat online 01.05.2018.

⁴⁸ *Ibidem*, *op. cit.*, p. 22.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ I. Peretz, *Curs de istoria dreptului român*, vol. IV, Hrisoavele domnești, București, 1931, p. 52, <http://digitool.dc.bmms.ro:8881/R>, accesat online 01.05.2018; cf. Teodor Sâmbrian, *op. cit.*, p. 21, nota 126.

⁵¹ I. Peretz, *op. cit. loc. cit.*

⁵² *Ibidem*, pp. 52-53 (punctul 9).

⁵³ *Legiuirea Caragea*, partea a III-a, cap. 16, art. 2, teza I, ed. cit., p. 74; cf. Teodor Sâmbrian, *op. cit.*, p. 22, nota 128.

⁵⁴ *Codul Calimach*, art. 154, p. 117; cf. Teodor Sâmbrian, *op. cit.*, p. 22, nota 127.

⁵⁵ *Codul Calimach*, art. 179, p. 123; cf. Teodor Sâmbrian, *op. cit.*, p. 23, nota 133.

⁵⁶ Teodor Sâmbrian, *op. cit.*, p. 22 și *passim*.

a căpătat cu timpul putere de lege. Este adevărat că Biserica a reglementat și fixat raporturile dintre membri ei, numai că ea s-a mulat pe structurile statului, respectând legislația și cutumele locale care serveau scopurilor ei, fără să facă compromisuri de natură dogmatică. Mai mult, ea însăși are fundamente cutumiare. Din aceste considerente credem că a contribuit la conservarea **impedimentelor sociale referitoare la căsătorie.**

Exemplele sus-amintite reflectă legătura strânsă dintre tradiție și modernitate, impunând în prim plan absurdul cotidian, aflată sub dominația „contrariilor” și al intereselor generale și de grup.

Impresia puternică pe care o lasă legislația civilă și canonică asupra oamenilor de rând, nu scapă atenției decidenților politici, care nu ezită să ia măsuri în privința redistribuirii resurselor în favoarea elitei din care și ei făceau parte, dar fără să-și asume și consecințele în ordinea ierarhiilor sociale. Folosindu-se de pârghiile legale, aceștia și-au subordonat Biserica, menajând-o din varii motive. Unul dintre acestea ar fi impactul covârșitor al învătăturii ei asupra comunității, adevăr foarte greu de ignorat și de contestat.

Nu trebuie să pierdem din vedere faptul că realitățile sociale sunt puternic ancorate în memoria colectivă, care este extrem de selectivă și de subiectivă. Având ca reper veșnicia, aceasta valorizează mai mult credința într-o realitate divină a mântuirii decât frumusețea lucrurilor văzute și efemere. Or mântuirea este răsplata făgăduită celor care iubesc „chipul” lui Dumnezeu în semenii lor.

BIBLIOGRAPHY

- Achim, Viorel, *The Roma in Romanian History*, Central European University Press, 2004, pp. 34-42.
- Bădescu, Laura-Eveline, *Cutumă și cenzură în îndreptările legislative ale secolului al XVIII-lea. Cărțile de blestem*, <http://www.cultura.postdoc.acad.ro/cursanti/laura-eveline%20badescu.pdf>, accesat online 12.04.2018.
- Berechet, Ștefan, *Dreptul vechilor noștri ierarhi la judecarea mirenilor*, Tipografia cărților bisericești, 1938, <http://digitool.dc.bmms.ro:8881/R>, accesat online 12.04.2018.
- Bibliografia veche românească, 1508-1830*, tomul II. 1716-1808, de Ioan Bianu, Nerva Hodos, edițiunea Academiei Române, București, Atelierele Socec & Company, soc. anonima, 1910, <http://digitool.dc.bmms.ro:8881/R>, accesat online 12.04.2018.
- Ciachir, Nicolae, *Istoria relațiilor internaționale de la Pacea Westfalica (1648), până în contemporaneitate (1947)*, Editura Oscar Print, București, 1998.
- Ciobanu, Igor, Negruță, Ana, *Evoluția pedepselor ca sancțiuni de drept penal*, în Revista Națională de Drept, nr. 7/2015, pp. 14-17, https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/42180, accesat online 18.04.2018.
- Codul Calimach*, ediție critică, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958.
- Constantin, Florina Manuela, *Robia în pravilele românești ale secolului al XVII-lea. Îndreptarea Legii (1652)*, în „Revista istorică”, tom XX, 2009, nr. 1-2, pp. 73-99, http://www.iini-minorities.ro/resurse/Constantin-Florina-Manuela_Robia_2009.pdf, accesat online 12.04.2018.
- Georgescu, Valentin Al., *Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980.
- Giurescu, Constantin, *Istoria românilor*, III, partea a doua, *De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul epocii fanariote (1601-1821)*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1946, p. 730, <http://digitool.dc.bmms.ro:8881/R>, accesat online 12.04.2018.
- Îndreptarea legii. 1652*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1962.
- Legiuirea Caragea*, ediție critică, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1955.

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda, Cornel Sigmirean (Editors)
MEDIATING GLOBALIZATION: Identities in Dialogue
Arhipelag XXI Press, 2018

- Lemmy, Stefan , *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, Editura Polirom, Iași, 2017.
- Maxim, Mihai, *Țările române și Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în Evul Mediu*, Editura Enciclopedică, București, 1993.
- Murgescu, Bogdan, *Țările Române între Imperiul Otoman și Europa creștină*, Editura Polirom, Iași, 2016.
- Oișteanu, Andrei, *Sexualitate și societate. Istorie, religie și literatură*, Editura Polirom, Iași, 2016.
- Peretz, I., *Curs de istoria dreptului român*, vol. IV, Hrisoavele domnești, București, 1931, <http://digitool.dc.bmms.ro:8881/R>, accesat online 01.05.2018.
- Pravilniceasca condică 1780*, ediție critică, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1957.
- Sâmbrian, Teodor, *Receptarea dreptului român a normelor drept roman referitoare la condițiile de fondale căsătoriei*, în Revista de Științe Juridice, nr. 3, 2006, pp. 5-23, <http://drept.ucv.ro/RSJ/arhiva.html#nr-3-2006>, accesat online 01.05.2018.
- Stroe, Laurențiu, *Problema orientală – concept, origini. Protagonistii (1774-1812) și istoriografia problemei*, în Carpica, XXXIX, 2010, pp. 206-234, <http://www.cimec.ro/>, accesat online 12.04.2018.